

Tidig hälso- och sjukvård i Bureå

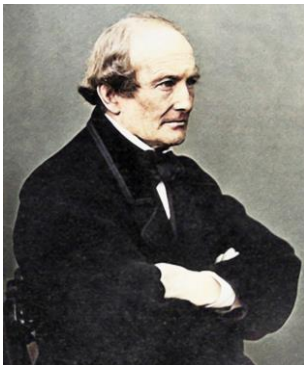
1800-talet

Provinsiälläkarna

Provinsiälläkarna var statligt avlönade. De hade från början gigantiska ansvarsområden omfattande hela norra Sverige.

År 1823 bildades Skellefteå-distriktet. De första provinsiälläkarna här blev Daniel Ulrik Moberger, Carl Jonas Genberg, Jöns Ekenstedt och Johan Daniel Lindström.

Provinsiälläkarna fungerade som förmyndare för alla annan hälso- och sjukvård. De skrev olika typer av rapporter till Sundhetskollegium som var en före-gångare till Medicinalstyrelsen. Speciellt ska nämnas årsberättelserna som finns i Medicin-historiska data-basen på <https://ep.liu.se/databaser/medhist/>.

1864 Provisiällä-kare Johan Daniel Lindström.

(Carl Peter Mazer/Skellefteå mu-seum, färglagd)

Distriktsläkare Lindström skriver i sin rapport 1864 att det är stor skillnad i levnadssätt hos Skellefteå sockens norra och södra invånare. De i norr är överdådiga, slösaktiga och obetänksamma medan de i söder visar betydligt större sparsamhet och försiktighet i likhet med de i grannsocknarna Lövånger och Burträsk.

Lindström fortsätter 1865 i samma stil: ”Med få undantag utarmas alltmera allmogen i Skellefteå genom större lyx i klädsel, mat och dryck än som tillgångarne medger. 2 gånger om dagen ska varje tjänstehjon, dräng, piga eller pojke ha kaffe”.

Här några exempel på vad provinsiälläkarna skrev om sina patienter i Bureå.

1847 led inhysemannen Gustaf Larsson i Bureå av en venerisk sjukdom. Han och några andra skickades, till länets kurhus för behandling av halssårnader och condylomer (vårtor på könsorganen).

1857 Framför allt inom Bureå by har ett flertal personer fått gastriskt-nervösa febrar (förmodligen var det tyfus). Under året har 5 personer avlidit i sjukdomen. En bidragande orsak har varit seden att lägga alla de sjuka i ett rum för att underlätta skötseln.

1858 Tyfus (?) epidemin fortsatte med centrum i Bureå.

1863 Koppor (osäkert om vattenkoppor eller smittkoppor) har förekommit under januari-april i några uppräknade byar där Bureå ingick.

1868 En sinnessjuk från Bureå har blivit sänd till Härnösands hospital.

1891 Difteri härjade. Tio personer i Bureå smittades. Under sommarmånaderna avled i en familj där mamman och två barn. De tre övriga i familjen fick sjukdomen men överlevde. Sträng isole-ring gjorde att sjukdomen inte spreds vidare.

1892 I en arbetarkasern i Bureå fick två barn difteri. Båda överlevde och sträng isolering förhindrade vidare spridning.

1894 I byarna Bäck, Kroknäs och Bureå insjuknade 10 i difteri varvid 3 dog.

Distriktsläkare

Statenunderstödde tillkomsten av särskilda läkar-distrikt vid sidan om provinsiälläkar-distrikten. Det var distriktet som fick ta hela kostnaden men för att få dit läkare ville man att staten skulle ge distriktsläkarna rätt till tjänsteårsberäkning och befodringsrätt på samma sätt som läkare i statens tjänst.

År 1887 var behovet av en egen läkare uppe för första gången i kommunalstämman. Man beslöt att skriva till K. Maj:t och begära att en läkare som anställdes skulle få rätt till tjänsteårsberäkning.

Barnmorskor

Förr kallades den som bistod vid förlossningar för jordemor eller jordegumma. I Sverige formaliserades barnmorskeutbildningen under 1700-talet. På initiativ av Collegium Medicum 1750 skulle en kvinna från varje stad sändas till Stockholm för att erhålla barnmorskeundervisning.

I det nya reglementet 1777 förbjöds barnmorskor att använda skarpa järnverktyg. Om barnmorskan behöver använda tång så måste hon tillkalla en läkare som alltid var en man eftersom kvinnor först 1870 tilläts studera medicin.

År 1829 fick barnmorskor rätt att använda förlossningstång om de avlagt ”instrumentexamen”. I början utbildades bara särskilt duktiga barnmorskor eller de som skulle verka där det var långt till läkarhjälp.

Trots att barnmorskorna ökade sina kunskaper hade de mycket låg social status under 1800-talet. Det berodde främst på att de rekryterades från bonde- och arbetarklassen till skillnad från de senare sjuksköterskorna.

Katarina Jonsdotter (1732-1780) från Innervik var socknens första barnmorska. Hon gifte sig 1753 med Jon Jonsson som då var soldat på Roten 48 Krus.

Kyrkoherde Pehr Högström skickade 1755 mannen, som då kallade sig Jonas Södermark, till Stockholm på utbildning till trädgårdsmästare. Tre veckor senare åkte Katarina för att utbilda sig till barnmorska. De bodde på Kyrkobordet där han var trädgårdsmästare från 1763.

De första kända barnmorskorna i Bureå:

1892-1895 Eva Norqvist (1845-1937) kom från Bursiljum och Lydia Burman (1845-1922) som var från Bureå.

1896 Sara Jonsson (1867-1922)

1897 Sara Jonsson är ordinarie. I Bureå drev också barnmorskorna Eva Norqvist och Lydia Burman en privat praktik.

Tandläkare

I Sverige fanns det 1830 bara fyra praktiserande tandläkare. År 1918 hade antalet stigit till 553 i landet.

Det fanns under 1800-talet ingen fast stationerad tandläkare i Burträsk.

I Skellefteå blev Adolf Ocklind (1865-1935) år 1892 den först fast etablerade tandläkaren.

Tandläkaren
Adolf Ocklind

insätter artificiella tänder (löständer), verkställer tandregleringar och blombering med guld, amalgam och cement samt behandlar tändernas sjukdomar.

Träffas säkrast kl. 11 f. m. — 1/22 e. m. samt 5—6 e. m.

Bostad: Sergeant Krantz' gård vid Storgatan.

1892-07-07 I åtskilliga annonser så förtydligade Ocklind att han satte in löständer, lagade med amalgam, m.m. (Skellefteå Nya Tidning)

Ocklind hade dock inte mottagning så ofta i Skellefteå. Vistelsen varade mestadels ett par veckor i taget. Större delen av året var han på resande fot.

Han inrättade sin lilla ambulering mottagning i bl.a. Byske, Burträsk, Nysätra, Jörn, Norsjö, Arvidsjaur, Lycksele och framför allt i Piteå som saknade egen tandläkare. Men han verkar inte ha åkt till Bureå.

Optiker

Glasögonen antas ha uppfunnits i Venedig på 1200-talet. Linser av bergkristall hade då länge använts som synhjälpmedel, och det förekom även senare att linser av halvädeltstenar, såsom beryll, använts som synhjälpmedel (Wikipedia).

Glasögon med skalmar kom omkring 1750 till Stockholm

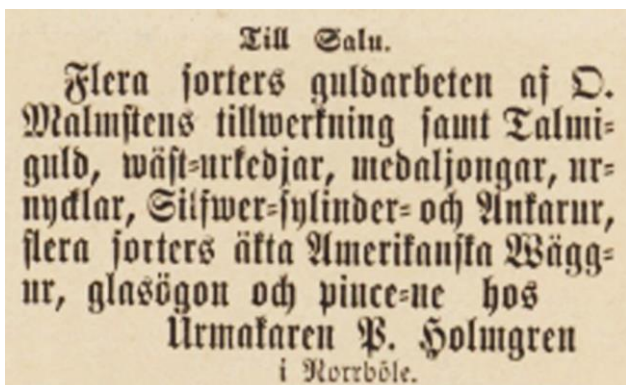
De första som sålde glasögon i Sverige var guldsmeder och urmakare.

**Guld och Silfver Ankar-Ur med
Compensations Balans och Breguet
spiral.**

**Guld och Silfver Dam Ankar-Ur, Pa-
riser Pendyler, Vagg-Ur, Barometrar,
Thermometrar, alla sorters Glasögon,
Bågar, Glasönglas inslipas, Blå Con-
server, kupiga och Plana; allt till bil-
liga priser hos Urmakaren**

**L. O. Lundmark
i Umeå.**

1869-12-01 Urmakare i Umeå annonserar i Skellefteå om att han t.o.m. slipar in glasönglas (Skellefteå Nya Tidning)

1880-08-11 Urmakaren och guldsmeden Petter Holmgren var den förste i Skellefteå som sålde glasögon. Hans butik var på Kanalgatan 59 (Skellefteå Nya Tidning)

Men i Bureå fanns det ingen som på 1800-talet sålde glasögon.

Naturläkare

Ca 1890 Petter Sehlstedt
(Skellefteå museum, färglagd)

Lars Petter Sehlstedt (1852-1914) åtnjöt stort förtroende. Många gick först till honom och om han

tyckte att de skulle uppsöka läkare så kom man ofta tillbaka till honom för att verifiera det läkaren sagt

Precis som andra kvacksalvare inledde han sin karriär med kurera djur. Han började studera läkarskrifter och med tiden utsträckte han med gott resultat sina ordinationer till människor.

Han tillverkade inte egen medicin. Vissa recept kunde han skiva ut själv men såg han att det behövdes mediciner som han inte kunde skriva ut så hänvisade han till en legitimerad läkare. Han hjälpte också patienten hos läkaren genom att ge upplysningar skriftligt eller t.o.m. följa den sjuke till doktorn.

Dåvarande lasarettsläkaren i Skellefteå, doktor Wennerström gav honom smeknamnet "Kloka gubben i Hjoggböle". Det påstas att en gång tvingade Sehlstedt doktor Wennström att ändra ett recept.

Han sysslade inte med kirurgi men kunde ta sig an benbrott eller fungera som ledsnitare.

Han var en kunnig jordbrukare, en skicklig jägare och mycket musikalisk. Men rik blev han inte, då han bara tog emot småslantar av sina patienter.

1900-talet

Förste provinsialläkare Harald Forssmans rapport om det allmänna hälsotillståndet i Västerbotten 1916 publiceras i Skelleftebladet 5/6 och 8/6 1917. Här något av det som direkt berör Bureå i ett moderniserat sammandrag.

Husen är för dåligt byggda

Grunden ligger ofta direkt på marken. Höst och vår sker därför förskjutningar och då blir väggarna otäta, tapeterna spricker, kakelugnarna förskjuts och osar ständigt, fönstren blir otäta och dörrarna slå sig.

Husen är ofta illa ombonade, kalla och dragiga. Om det finns innanfönster är de sådana att de inte går att öppna.

Bostäderna är för trånga

Arbetsbostäder är ofta dåliga och saknar tillräckliga utrymmen. Det är önskvärt att varje familj hade ett rum till utom köket. Bl.a. för att förhindra smittspridning vid sjukdom

Där nattskift förekommer så är detta nödvändigt för att arbetaren ska kunna att sova ostört under dagen. Seden är dessutom att packa ihop sig i köket även om det finns andra rum

Förvaringsutrymmena för dåliga

Ur hygienisk synpunkt borde varje hus ha en varm, tillräckligt rymlig garderob. Ofta saknas även en så nödvändig sak som skafferier.

Behovet av källare är i allmänhet illa tillgodosett i arbetarbostäderna. Det blir en kännbar förlust, om årsförrådet av potatis förstörs genom att källaren fryser.

Det är att föredra en källare under huset. Nedgången bör dock inte vara genom en lucka i köksgolvet då detta medför golvkyla och källarlukt. Bättre med utgång utifrån eller ännu hellre från förstugan.

Usel personlig hygien

Den personliga renligheten är mycket låg. Underkläder och strumpor får sitta på även på nätterna.

De allmänt använda skinnfällarna är svåra att hålla rena och bidrar säkert till spridande av smitta och ohyra.

Badning förekommer sällan. Åtminstone vintertid.

Läkarbostaden

År 1899 avled disponent vid Bure AB Johan Gustaf Adolf Sandberg vid 40 års ålder och efterlämnade hustru och tre barn på herrgården Åbacka.

Allt mindre höll familjen kvar där. Åbacka blev sommarbostad och varje höst flyttade de till Stockholm. Till slut såldes huset och nästan alla inventarier gick på auktion.

*Ca 1930 Åbacka Herrgård var läkarbostad från 1917
(Maja Åström/Skellefteå museum, färglagd)*

Sjukstugan

Det var 1915 som Bureå kommunalstämma beslöt att uppföra en tuberkulossjukstuga där driftkostnaderna togs av kommunen. Från landstinget fick man under 5 år ett årligt anslag av 1500 kr

Köpare av huset blev Bure kommun som 1915 tagit ett beslut att uppföra en tuberkulossjukstuga. Åbacka sågs då som en attraktiv läkarbostad.

Ett problem med att få dit läkare var att få staten att godkänna att de skulle kunna tillgodoräkna sig tjänsteår om de sökte en tjänst utanför distriktet. Till slut fick man det tillståndet.

Ca 1920 Åbacka herrgård (Maja Åström/Skellefteå museum, färglagd)

Sigurd Wählstedt blev 18/5 1917 den förste extra provinsialläkaren i Bureå. Han flyttade in i herrgården med sin fru och en liten dotter Gudrun.

Sjukstugan var då ännu inte i fullt bruk och han tog emot patienter i bostaden, i disponent Sandbergs före detta kontor.

vilket motsvarade ungefär 20 % av driftkostnaderna.

År 1916 började tuberkulossjukstugan byggas med plats för tolv sängar. Den var avsedd för dels sådana personer som väntar på att få komma till

sanatorium, dels sådana, som inte kan vårdas i hemmet utan risk för att smitta friska anhöriga.

Officiellt invigdes tuberkulossjukstuga 25 januari 1917 men den var då ännu inte riktigt färdig. Under 1917 tillkom inredning, insättning av elektrisk pump, dragning av avloppsledning och slutföra badrummen.

Personalen var 1917: Sköterska/dispensärsköterska, biträde, kokerska, gårdskar, läkare och administratör.

År 1918 var sjukstugan överbelagd. Ett problem var att mycket av värmen strömmade upp på vinden. Ett annat problem var att epidemisköterskan inte var examinerad. Hon gjorde också varannan månad besök hos lungsjuka i Lövånger under 4-5 dagar. Hon hade också gjort 60 hembesök under första halvåret.

Som isoleringslokal vid smittosamma sjukdomar användes ett mindre hus vid läkarbostaden på Åbacka. Epidemisjukhuset hade syster Ålborg som sköterska.

Den första patienten på epidemisjukhuset var ett litet barn som hade scharlakansfeber och behövde tillsyn dag och natt. Det gjordes av Ebba Nyström.

Men lokalen var olämplig. Den öppna spisen förmådde inte hålla värmen och behövde ersättas med en kakelugn. Epidemisjukhuset innehöll 2 sjukrum med högst 6 platser. Det var för lite så det föreslogs att inredas 2 rum på vinden och att det skulle iordningsställas ett rum för sköterskan. Dessutom behövde det examineras en examinerad sköterska.

År 1918 började det också diskuteras apotek i kommunen. Kommunalstämman lovade att i så fall tillhandahålla lokal och bostad åt föreståndaren.

Dessutom väcktes 1918 frågan om ett tvätthus så att arbetarbefolkningen inte behövde tvätta i köket.

1920-08-09 Patienter utanför sjukstugan på Strömsholm i Bureå (Maja Åström/Skellefteå museum, färglagd)

1920-08-09 Patienter på altanen utanför sjukstugan.

(Maja Åström/Skellefteå museum, färglagd)

1920 ca Översköterskan på sjukstugan på sitt arbetsrum med en patient

(Maja Åström/Skellefteå museum, färglagd)

År 1921 beslöt landstinget att om kommunen bestodade en omfattande om- och tillbyggnad av sjukstugan då skulle de överta driften.

I provinsialläkarens rapport för 1921 har Bureå den lägsta dödligheten i länet med 10,6 dödsfall per 1000 innevånare. Flest döda var det i Malå med 15,6 per tusen innevånare.

Tandläkare

Antalet tandläkare i länet motsvarar ej på långt när behovet. Hela landsbygden saknar möjlighet att få sina tänder vårdade, hvarför de onödigtvis få ruttna ned. Oförmågan att sedan kunna tugga födan är en mycket viktig anledning till den stora utbredningen af mag- och tarmsjukdomar.

1918-06-04 I provinsialläkarens rapport larmas det om bristen på tandläkare (Skelleftebladet)

Bureå fick sin första folktandvårdsklinik ca 1956. Huset är nu rivet men var beläget mitt emot hembygdsgården.

Där fanns läkar- och tandläkarmottagning med först Gunnar Ådell och sedan Curt Nilzén.

Apotek

1952-07-25 Apoteket fanns mitt emot mejeriet

(Ragnar Gustaf Insulander/Skellefte museum, färglagd)

Ålderdomshem

Ca 1950 Ålderdomshemmet i Bureå byggt 1930.

År 1959 byggdes ett nytt ålderdomshem.

(Sanfrid Lindström/Skellefteå museum, färglagd)

Badet

Bureå aktiebolag har låtit uppföra ett badhus invid sågverket. Det inrymmer bl.a. 5 rum, där karbad kunna erhållas, och 2 rum för s.k. finsk bastu

Sågverksarbetarna kunna erhålla bad för endast 10 öre. För deras barn blir avgiften 5 öre.

Badpriserna för utomstående blir också mycket låga. 50 öre för äldre och 25 öre för barn.

Skolbarnen i Bureå, som uppgå till ett antal av omkring 250, torde kunna erhålla bad avgiftsfritt.

1917-03-06 Badhus i Bureå (Skelleftebladet)

Spanska sjukan

Pandemin varade mellan mars 1918 och juni 1920. Den kom globalt i tre vågor. Den första i mars-april 1918, den andra och förödande i augusti 1918 och den tredje i början av 1919. Uppskattningsvis infekterades 500 miljoner människor.

Forskning har visat att spanska sjukan gav upphov till en överreaktion hos immunförsvaret och

skapade celldöd. Människor med ett starkt immunförsvar – de mellan 20 och 40 år – drabbades därför hårdast.

Sverige dog 37 573 personer i influensa under åren 1918–1920 enligt den officiella statistiken. Till det ska läggas ytterligare något tusental där man angav ex. lunginflammation som dödsorsak fastän det var spanskan.

Först 17/9 1918 börjad tidningarna på allvar upptäcka ur farlig spanskan var och rapporterade om 1540 sjukdomsfall vid regementena i Boden och däribland 44 dödsfall. Av de döda var 14 från Skellefteåområdet.

Men först i oktober började man med dagliga rapporter om sjukdomens härjningar.

Först 12/10 1918 verkade myndigheterna ha förstått allvaret: ”På grund af spanska sjukans härjningar besluts att tills vidare förbjuda biograf- nöjes- och andra sammankomster och uppmanar allmänheten att inte besöka platser där folksamlingar finnes.”

Av förste provinsialläkarens ämbetsberättelse 1918 framgår att sjukdomen kulminerade i Västerbotten i oktober och november 1918. Norrbotten drabbades senare.

I Bureå rapporterade färre fall än på andra orter och det var inte tydligt ungdomar i sina bästa år som drabbades. De första dödsfallen:

28/8 Karl Oskar Nyström f 1896 från Östra Hjo-gg-böle

8/10 Sigrid Maria Lundström f 1917 från Bureå

29/10 Brita Amalia Lundström f 1870 från Bureå

Pojkarna förväxlades på sjukstugan

Wiktor och Wilma Enkvist från Hjo-gg-böle fick sonen Valter 4 december 1942. Samma dag fick Allan och Dagny Svensson från Sjöbotten sin son Bo. Båda födslarna skedde på sjukstugan i Bureå.

När sköterskan Gudrun Larsson skulle bära in pojkarna för dagens andra matning så tog hon en under vardera armen utifrån hur mödrarna låg i salen. På den tiden hade barnen inga namnband utan namnet stod på en lapp under kudden

Men barnen väsnades och hon gick förbi mödrarna och fick vända om. Förmodligen skedde förväxlingen då. Barnet på höger sida borde ha getts åt mamman till vänster.

Efter matningen blev sköterskan tveksam och undrade om barnen förväxlats. Mammor granskade barnen och Dagny fastslog att hon fått rätt barn. Då blev också den mera tveksamma Wilma övertygad om att hon fått rätt barn.

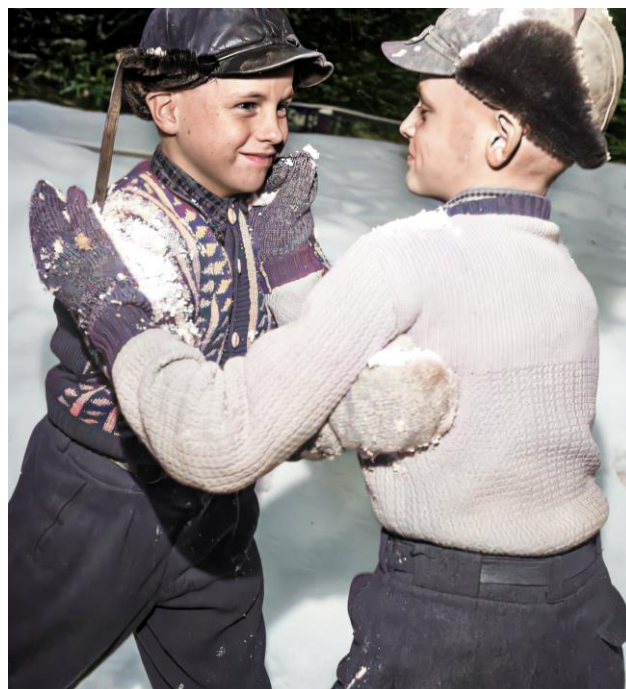
Så barnen växte inte upp hos sina biologiska föräldrar och de fick ”fel” namn gentemot som det var tänkt.

En granne kom en dag 1945 in till Wiktor Enkvist i Hjo-gg-böle. Hon berättade att hon ibland besökte Svensson i Sjöbotten och att deras son Bo såg precis ut som Wiktor. Kunde det ha skett en förväxling så att pojken i själva verket var Valter?

Viktor besökte Svenssons och när han såg deras son blev han säker på att familjerna hade fel barn.

Formellt begärde då familjen Enkvist att få igen sin biologiske son som namngetts till Bo, Men Svenssons önskade att både familjerna skulle fortsätta med det barn de felaktigt fått vårdnaden om.

Fallet gick ända upp i högsta domstolen som 1948 beslöt att Bo skulle flyttas från Svenssons till sina biologiska föräldrar medan Valter skulle stanna kvar i det hem han växt upp i. Bo adopterades av sina biologiska föräldrar Wiktor och Wilma.

1953-03-13 Bo och Valter (Nordsvenska Dagbladet/Skellefteå museum, färglagd)

Orsaken till att barnen behandlades olika var att Dagny Svensson drabbats av en hjärnblödning en kort tid efter förlossningen och krävde så mycket

omvårdnad av maken att denne fick svårt att hinna med pojken.

Hämtningen av Bo från Svenssons blev uppslitande. Men med tiden försonades alla parter och Bo fortsatte att ha en kärleksfull relation med de personer som fostrat honom. Även Valter fick en god relation med sina biologiska föräldrar. Allan och Dagny besökte Enkvists varje söndag.

Fallet har blivit medialt mycket uppmärksammat och det har t.o.m. gjorts dokumentärer om händelsen.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com